

TARBIYA FANINING NAZARIY ASOSLARI

Gulimova Lobar Jasurbek qizi

UrDPI Pedagogika fakulteti

231-Pedagogika guruhi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabda tarbiya fanini o'qitishning nazariy asoslari va metodlari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlari: metodika, bilim, ko'nikma, malaka, amaliy asoslari, didaktik materiallar, me'yoriy hujjatlar.

Insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida qo'llaniladigan chora-tadbirlar majmuasi tarbiyani tashkil qiladi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqa avlodga o'tadi.

Tarbiya shaxsning jismoniy rivoji, dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy qiyofasi va estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bunda oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari tarbiya ishini amalga oshiradi. Ta'lim va ma'lumot olish tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi ichiga kirmaydi. Lekin har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'ladi. Chunki, ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmay, balki, axloqiy-ma'naviy sifatlari qaror topishi ham tezlashadi. Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga uchraydi. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar qatorida tarbiya ham rivojlanib boradi.

Tarbiya nazariyasining umumiy xususiyatlari quyidagilar bilan belgilanadi:

- tarbiyaning nazariy asoslari;
- tarbiya didaktikasi;
- tarbiya amaliyoti.

Mazkur masalalar tarbiya nazariyasining negizi sifatida O‘zbekistonda ta’ sis etilgan yangi “Tarbiya” fani asoslarini tashkil etadi. Shu sababli jamiyatda tarbiyaning o‘rni, ahamiyati va amaliyoti odamlar tomonidan yetarli darajada idrok etilmoqda. Mazkur masala bo‘yicha bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari nazariy bilim, kasbiy ko‘nikma va amaliy kompetensiyalar bilan qurollanishi kerak. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda yangi fan “Tarbiya” asoslari bo‘yicha maqsadli bilim berish, tarbiyaning yangi metodlari va texnologiyalari bilan qurollantirish dolzarb bo‘lib turibdi. Shu sababli mazkur yangi tipdagi elektron-modulli darslikning materiallariga diqqat qilish tavsiya etiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020-yilda o‘zbek “Pedagogika” fani tarixida ilk bor “Tarbiya” yangi fani ishlab chiqildi. Bu borada O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 6-iyuldagi 422-sonli “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori qabul qilindi va mazkur Qaror bilan “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun “Tarbiya” fani Kontsepsiyasi” tasdiqlandi. Qarorga binoan “Tarbiya” fani amaldagi quyidagi fanlarni qo‘shish hisobiga tashkil etildi:

1. boshlang‘ich sinflarda o‘qitiladigan “Odobnoma” va “Vatan tuyg‘usi” o‘quv fanlari;
2. yuqori sinflarda o‘qitiladigan “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslar” hamda “Dunyo dinlari tarixi” o‘quv fanlari.

Buning natijasida yangi fan shakllantirildi. Ushbu “Tarbiya” fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- ta’lim-tarbiyaga oid me’yoriy hujjatlar;
- tarbiya asoslari va manbalari;
- tarbiya qonuniyatlari, metodlari va texnologiyalari;
- tarbiyaning amaliy masalalari.

Aynan mazkur asoslar o‘quv fanining negizini tashkil etadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari bu asoslarni talab darajasida o‘zlashtirishi kerak. Aks holda, ularning mazkur fan metodikasi bo‘yicha kasbiy tayyorgarligi talab darajasida bo‘lmaydi. Shuningdek, qaror bilan 2021-2022 o‘quv yilidan boshlab “Tarbiya” fani bo‘yicha pedagog kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun “Tarbiya” fani Kontsepsiyasi”ga ko‘ra, mazkur fanning *umumiy asoslarini* quyidagilar tashkil etadi:

- huquqiy asoslar;
- tashkiliy asoslar;
- ilmiy-metodik asoslar.

Bunda *huquqiy asoslar* ta’lim-tarbiyaga oid me’yoriy-huquqiy hujjatlardan iborat, *tashkiliy asoslar* fanni umumta’lim maktablarida, jumladan, boshlang‘ich ta’limda talab darajasida o‘qitishni va *ilmiy-metodik asoslar* esa fanning metodologiyasini anglatadi.

Qarorga ko‘ra, “Tarbiya” fanining *asosiy tamoyillarini* quyidagilar tashkil etadi:

- a) milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi;
- b) ongli vatanparvarlik ruhini rivojlantirish;
- v) fanga oid zamonaviy ilmiy-tadqiqotlarga asoslanish;
- g) ochiqlik va shaffoflik;
- d) tarbiya sohasiga oid tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish;
- e) tarbiya sohasiga doir siyosatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari,

nodavlat notijorat tashkilotlari va hususiy sektor faoliyatining muvofiqligi hamda mutanosibli.

“Tarbiya” fanini o‘qitish zaruriyati. O‘zbekiston ta’lim tizimida, jumladan, oliy ta’lim jarayonida “Tarbiya” fani asoslarini zamonaviy talablar asosida o‘qitish va o‘rganish zaruriyat hisoblanadi. Shu jihatdan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining mazkur fanni o‘zlashtirish va uni o‘qitishning metodikasini o‘rganish zaruriyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- fanning asoslarini chuqur bilish;
- fanni o‘qitishning ilg‘or va zamonaviy pedagogik, innovatsion hamda axborot texnologiyalarini egallash;
- tarbiya masalasiga doir ilmiy-tadqiqotlarni o‘rganib borish;
- inson va jamiyat hayotida tarbiyaning tutgan o‘rnini to‘liq idrok etish;
- fan vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tarbiyalash metodlari va texnologiyalarini bilish;
- fanni o‘qitish bo‘yicha individual pedagogik tajribaga ega bo‘lish.

Mazkur fanni o‘rganish zaruriyati ilmiy, metodologik va amaliy jihatdan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun kasbiy talablardan hisoblanadi. Chunki bu fan gumanitar fanlar ichida tarbiya jarayonini tashkil etish, uni amalga oshirish va samaradorligini o‘rganib borish ishlarini muvofiqlashtiradi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Milliy o‘quv dasturi” talablariga asosan o‘qitiladigan fanlar aniq, tabiiy va gumanitar fanlar turkumiga ajratiladi. Shu jihatdan umumiy o‘rta ta’lim maktablari, ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda tarbiyaning mazmuni nisbatan o‘zgaradi. Unga ko‘ra, quyidagicha yondashuv amalga kiritilishi mo‘ljallanmoqda:

A) *aniq fanlar*: Matematika va uning takibiga kiruvchi fanlarni o‘qitish vositasida o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish bilan tarbiya jarayoni amalga oshiriladi;

B) *tabiiy fanlar*: Boshlang'ich ta'limda "Atrofimizdagi olam", "Tabiatshunoslik"(Science) fanlarini o'qitish vositasida o'quvchilarning mustaqil qarashlari, xohish va istaklarini to'g'ri tarbiyalash amalga oshiriladi;

V) *gumanitar fanlar*: "Tarbiya", "Ona tili va o'qish", "Musiqqa", "Jismoniy tarbiya", "Tasviriy san'at" fanlarini o'qitish vositasida o'quvchilarning aqliy, jismoniy va estetik tarbiyasi amalga oshiriladi.

E'tibor berilsa, bundan keyin boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni umumta'lim fanlarini o'qitish jarayonida amalga oshiriladi. Shu sababli bunday tarbiya jarayonini muvofiqlashtirib borish "Tarbiya" fani zimmasiga yuklanadi. Bundan tashqari, boshlang'ich sinflarda istisno tariqasida estetik, aqliy va jismoniy rivojlanishni nazarda tutuvchi tarbiyaviy tadbirlar maqsadli o'tkaziladi, shuningdek, bayramlar va tantanalar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijtimoiy tarbiyasi amalga oshiriladi. Bu jarayonni tashkil etish va amalga oshirish ishlari "Tarbiya" fani vositasida amalga oshiriladi, unda mazkur fan o'qituvchisi va Sinf rahbari mas'ul hisoblanadi.

Bularning barchasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining oliy pedagogik ta'lim jarayonida "Tarbiya" fanini o'qitish zaruriyati, uning asoslarini o'zlashtirish va o'zlashtirilgan ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini egallashi taqozo etiladi. Shu sababli "Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi" o'quv fani bo'yicha o'zlashtiriladigan nazariy bilim, didaktik ko'nikma va amaliy kompetentsiyalar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun birlamchi talablar hisoblanadi. Bugungi kunda mazkur bilim, ko'nikma va kompetentsiyalarni shakllantirish, ularni talabalarda tarkib toptirish va talabalarni kasbiy yo'naltirish masalalari ushbu fan vositasida amalsha oshirilishi ishlari tashkil etilmoqda. Kelgusida ushbu fanni o'zlashtirish natijalari bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kompetentsiya darajasini aniqlash monitoringi o'rnatiladi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari oliy pedagogik ta'lim jarayonida "Tarbiya" fani bo'yicha quyidagi *malakalarga* ega bo'lishi taqoza etiladi:

a) fan asoslari bo'yicha nazariy-kasbiy bilimli bo'lish;

- b) fanni o'qitish metodikasi bo'yicha ko'nikmaga ega bo'lish;
- v) fan vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash kompetensiyasini egallashi.

Mazkur masalalar oliy pedagogik ta'lim jarayonida o'zlashtirilishi taqoza etiladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiya jarayoni muhim pedagogik masalalardan biri bo'lib, unda o'qituvchi hozirgi talablarni hisobga olishi kerak. Shu jihatdan yuqorida ta'kidlangan Qarorda belgilanganidek, "Tarbiya" fanini o'qitishda quyidagilarga e'tibor berish va ularni o'zlashtirish zaruriyat hisoblanadi:

- davlat ta'lim standartlari talablari asosida o'quvchilar tomonidan odob-axloq, bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarning to'liq o'zlashtirilishiga erishish;
- o'quvchilarda mustaqil va erkin fikrlashni hamda ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash va global tafakkur yuritish kompetentligini shakllantirish;
- umumta'lim fanlarini o'qitishning printsiptial yangi metodologiyasi asosida tarbiyaning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash.

Shunday qilib "Tarbiya" fani va unga oid me'yoriy hujjatlar oliy pedagogik ta'lim jarayonida talab darajasida o'zlashtirilishi taqoza etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik-milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir.- Toshkent 2021
2. Shermatov Sh. Ijro intizomi-joylardagi isloxotlar samaradorligining asosiy omili// "Yangi O'zbekiston" gazetasi 2021 yil 19-iyun soni.
3. Qarang: Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati.-Toshkent, 2009.
4. Karimova V. Oilaviy hayot psixologiyasi: O'quv qo'llanma. – T.: 2006 – 142

- b.
5. Umarova M.M. O'smirlarda oilaviy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlar shakllanishining ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari: Dis.... psixol.fan.nomzodi: